

ГАЛИЧ МАГДЕБУРЗЬКИЙ: ДО 650-ї РІЧНИЦІ ПЕРШОЇ ЗГАДКИ ПРО МІСЬКЕ ПРАВО

У статті аналізується перша письмова згадка про магдебурзьке право в Галичі разом з фундацією місцевого конвенту Братів Менших. Розпорядження руського старости Отто з Піліци, надіслане 1367 р. до галицького вїйта, підкреслює, що місто використовувало самоврядування за німецьким зразком. Однак документ королівського намісника Русі потребує детальнішого критичного вивчення та верифікації.

Ключові слова: Галич, францисканці, магдебурзьке право, Русь, міщани.

Одним з маловивчених епізодів історії пізньосередньовічного Галича є перша письмова згадка про магдебурзьке право 1367 р., безпосередньо пов'язана із заснуванням у місті францисканського костелу Святого Хреста. Зокрема, у листі старости Руської землі Отто з Піліци (бл. 1340—1384), датованому 30 листопада 1367 р., згадується галицький вїйт*, якого королівський намісник разом з міщанами та воєводою Генріком зобов'язав посприяти фундації храму Братів Менших.

Документ беззастережно ухвалила більшість істориків при датуванні впровадження міського права німецького типу в

* Магдебурзьке право (лат. *ius theutonicum Magdeburgense*) — найпоширеніший тип міського самоврядування в Центральній та Східній Європі XII—XVIII ст. Згідно з нормами такого права міську громаду очолював вїйт (лат. *advocatus*) з широкими адміністративними та судовими повноваженнями.

Галичі¹. Проте чи є поважні наукові підстави вважати цей лист достовірним або таким, що відображає реальний стан речей кінця 60-х років XIV ст.? Відповідь на це запитання приховує докази про надання магдебурзького права Галичу перед 1367 р. і потребує ширшого обґрунтування.

До наукового обігу наведений документ у другій половині XIX ст. ввів львівський історик о. Антоній Петрушевич (1821–1913), опублікувавши його на сторінках власних праць про галицьку катедру² та храм Святого Пантелеймона³. Очевидно, з оригіналом акта дослідник не працював, адже в першому варіанті цитування латинського тексту після дати 30 листопада 1367 р. чітко вказується: «*Leopoli anno 1780 Fasc. 314. №. 713. oblatuatum hocse privilegium* (Львів, 1780 року Фасцикул 314, № 713 переписано цей привілей)»⁴. Підтверджують такий стан справ професор Ісидор Шараневич (1829–1901) і доктор Олександр Чоловський (1865–1944), які, досліджуючи середньовічний Галич, теж покликалися на пізнішу копію листа руського старости⁵.

¹Шараневичъ И. Исторія Галицко-Володимирскои Руси отъ найдавнѣйшихъ временъ до року 1453 / И. Шараневичъ. – Львов : Въ печатни Института Ставропигійского. Накладомъ автора, 1863. – С. 314; Петрушевичъ А. Историческое извѣстiе о церкви св. Пантелеймона близь города Галича, теперь костелъ св. Станислава оо. Францискановъ, яко древнѣйшемъ памятникѣ романскаго зодчества на Галицкой Руси съ первой половины XIII столѣтiя / А. Петрушевичъ. – Львовъ : Иждивеніе и собственность Ставропигійскаго Института, 1881. – С. 18–19; Kamińska K. Lokacje maist na prawie magdeburskim na ziemiaich polskich do 1370 r. (Studium historycznoprawne) / K. Kamińska. – Toruń : Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 1990. – S. 107–108; Janeczek A. Faktorie, powiaty i dwory. Trzy sfery miejskiego ruchu lokacyjnego na Rusi Czerwonej (XIII–XIV wiek) / A. Janeczek // Procesy lokacyjne miast w Europie Środkowo-Wschodniej. Materiały z konferencji w Łądku-Zdroju 28–29 października 2002 r. / [red. C. Buško, M. Goliński, B. Krukiewicz]. – Wrocław : Wyd-wo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2006. – S. 431, 435.

²Петрушевичъ А. О соборной Богородичной церкви и сватителѣхъ въ Галичѣ / А. Петрушевичъ // Галицкій историческій сборникъ издаваемый обществомъ Галицко-русской Матицы. – Львовъ : Напечатано въ Типографіи Института Ставропигійскаго, 1860. – Вып. 3. – Ч. 22. – С. LXXIII–LXXIV.

³Петрушевичъ А. Историческое извѣстiе о церкви св. Пантелеймона. – С. 18–19.

⁴Його ж. О соборной Богородичной церкви. – С. LXXIV.

⁵Шараневичъ И. Исторія Галицко-Володимирскои Руси. – С. 314; Szaraniewicz I. Trzy opisy historyczne staroksiążęcego grodu Halicza w roku 1860, 1880, 1882 / I. Szaraniewicz. – Lwów : Nakładem Gubrynowicza i Schmidta, 1883. – S. 69, XVII; Biblioteka Narodowa. Dział rękopisów. Aleksandr Czołowski Sygn. mf 63320. Repertorium przywilejów miasta Halicza. – S. 191.

Однак на початку ХХ ст. Йосип Пеленський (1879–1957), вивчаючи архітектурну спадщину княжої столиці, віднайшов оригінал цього документа. 1909 р., перебуваючи в Галичі, дослідник виявив у священика парафії с. Залукви о. Лева Лаврецького (1837–1910) середньовічний лист руського старости Отто з Піліци, написаний латинською мовою готичним письмом*⁶. Втім, коли Й. Пеленський 1911 р. приїхав після смерті пароха, щоб зробити копію джерела, воно безслідно зникло. Як зазначив науковець, родина померлого забрала всі особисті речі священика з плебанії, серед яких могло бути й згадане розпорядження королівського урядника. Водночас вчений звернув увагу на те, що текст документа, який опублікував о. А. Петрушевич, порівняно з тим, який він особисто бачив в о. Л. Лаврецького, не зовсім повний⁷.

Не менш інтригує інформація про фундацію костелу Святого Хреста в Галичі 1367 р. у світлі францисканських архівів. Напередодні Першої світової війни 1914–1918 рр. та після її закінчення давні архіви міноритських конвентів упорядковував провінціал о. Алоїзій Карвацький (1866–1924). Більшість зібраних документів опубліковані в його кількатомних «*Матеріалах до історії провінцій та конвентів оо. францисканців у Польщі, Литві і Русі*»⁸. Галицькому архіву Братів Менших о. А. Карвацький присвятив окрему розвідку, зазначивши, що той був одним з найзанедбаніших, а значна частина оригінальних актів упродовж ХІХ ст. опинилася в руках різних людей⁹. Втім дослідник ще перед війною зумів опрацювати документацію пожертв та фундацій

* Готичне письмо використовували в латинських документах канцелярії правителів королівства Русі впродовж ХІV ст. Див.: Ільків-Свидницький М. Готичне письмо у канцелярії Львівського магістрату кінця ХІV – першої половини ХVІ ст. [Текст] : автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.06 / М. Ільків-Свидницький ; Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2009. – 18 с.

⁶Pełenski J. Halicz w dziejach sztuki średniowiecznej na podstawie badań archeologicznych i źródeł archiwalnych / J. Pełenski. – Kraków, 1914. – S. 192, przypis 2.

⁷Ibidem.

⁸Archiwum OO. Franciszkanów w Krakowie. Alojzy Karwacki Sygn. E-I-1–E-I-60. Materiały do historii Prowincji i konwentów oo. Franciszkanów w Polsce, na Rusi i Litwie.

⁹Archiwum OO. Franciszkanów w Krakowie. Alojzy Karwacki Sygn. E-I-8. Materiały do historii Konwentów Ruskiej Prowincji oo. Franciszkanów. 1998. – S. 3 (211).

галицьких конвентів*, адже 1917 р. внаслідок артобстрілу обителі Святого Станіслава** францисканський архів Галича згорів у пожежі¹⁰.

Серед документів, які вивчив архіваріус, також лист руського старости 1367 р.¹¹, однак оригіналу о. А. Карвацький теж не використовував, покликаючись, очевидно, на публікацію о. А. Петрушевича¹². Водночас на підставі візитацій галицького і львівського конвентів Святого Хреста XVI–XVIII ст. францисканський історик простежив чітку послідовність офіційного копіювання (облятування) акта фундації костелу Братів Менших у Галичі від 1367 р. Зокрема, такий привілей виявив серед документів міноритського монастиря у Львові о. Джованні-Донато Капуто (1556–1618) під час візитації 1598 р.: «*Privilegium fundationis decimae sive eleemosynae cum sigillo i Concessio fundi ad aedificandam ecclesiam anno 1367*» («Привілей фундації десятини, тобто милостині, з печаткою і згодою забезпечення для будівництва церкви року 1367»)¹³.

Також лист старости Отто з Піліци, внесений у витяг документів галицького конвенту Святого Хреста, підготовлено для королівського реєстру в лютому 1781 р.: «Привілей Отто-старости. Цей привілей скопійований у Жидачівському замку два дні перед святом Святого Петра в Кайданах 1585, а в Галичі перед актами земськими два дні після свята Очищення Богородиці 1609 і востаннє перед тими ж

* Фундаційні акти галицьких міноритів, які опрацював о. А. Карвацький, і до сьогодні зберігаються в Архіві оо. францисканців у Кракові. За можливість ознайомитися з ними висловлюю щире подяку о. Францішекові Соляжу, архіваріусові конвенту Святого Франциска з Ассизі м. Кракова, Польща.

** Костел Святого Станіслава — давня галицька церква Святого Пантелеймона, збудована на межі XII–XIII ст., приблизно з середини XIV ст. перебувала під юрисдикцією католицької громади Галича. Впродовж 1596–1945 рр. (з перервами) тут містився францисканський монастир Святого Станіслава, тепер діюча церква Святого Пантелеймона УГКЦ у селі Шевченковому Галицького району Івано-Франківської області, Україна.

¹⁰ Archiwum OO. Franciszkanów w Krakowie. Alojzy Karwacki Sygn. E-I-8. — S. 4 (212).

¹¹ Ibidem. — S. 27–28 (233–235).

¹² Ibidem. — S. 103 (405).

¹³ Ibidem. — S. 67 (371).

актами п'ять днів перед святом Різдва Святого Іоана Хрестителя 1780»¹⁴.

Спираючись на такі різнотипні джерельні підтвердження, варто погодитися, що лист руського старости 1367 р. дійсно існував, однак попередні пошуки в архівних установах Львова, Кракова та Варшави наразі не дали позитивного результату щодо виявлення хоча б його копій. З іншого боку, постає питання, чи було таке розпорядження насправді автентичним, а не пізнішим фальсифікатом, якими часто послуговувалось духівництво, зокрема і францисканці.

Для обґрунтування або спростування цієї тези розгляньмо зміст фундаційного привілею в історичному контексті другої половини XIV ст. Адресантом листа виступає Отто з Піліци староста Русі 1352–1369 рр.¹⁵ Перший добре відомий з джерел* намісник короля Казимира III (1310–1370) після включення значної частини володінь Романовичів до складу Польського королівства. Цікаво, що дружина руського старости – Ядвіґа (? – після 1404-го) 1386 р. стала хрещеною матір'ю майбутнього короля Польщі – Владислава II Ягайла (бл. 1352/62–1434)¹⁶. Загалом християнізація Литви і хрещення Ягайла відбувалися за безпосередньої

¹⁴ «1367. Privilegium Ottonis capitanei. Przywilej ten oblatowany in Castro Żydaczowiensi feria 2-da ante festum Sancti Petri in Vinculis 1585 a w Haliczu coram actis terrestribus feria 2-da post festum Purificationis B. M. V. 1609 et ultimo coram eisdem actis feria 5-ta ante festum Navitatis S. Joannis Baptistae 1780», Ibidem. – S. 91 (394).

¹⁵ Sperka J. Otczenie Władysława Opolczyka w latach 1370–1401 / J. Sperka. – Katowice : Wyd-wo Uniwersytetu Śląskiego, 2006. – S. 307.

* З джерел відомо, що уряд «староста Русі» («*capitaneus Russiae*») в офіційних документах уживав ще боярин Дмитро Дедько/Детько (? – після 1349), проте однозначної вичерпної оцінки його васального підпорядкування литовському, угорському чи польському правителеві наразі немає. Див.: Wyrozumski J. Kazimierz Wielki / J. Wyrozumski. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków : Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 2004. – S. 93–95; Войтович Л. Польща, Мазовія, Литва та Угорщина у боротьбі за спадщину Романовичів / Л. Войтович // Проблеми Слов'янознавства. – 2010. – Вип. 59. – С. 52–66; Волощук М. «Русь» в Угорському королівстві (XI – друга половина XIV ст.): суспільно-політична роль, майнові стосунки, міграції / М. Волощук / [відп. ред. Л. В. Войтович]. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2014. – С. 381–389.

¹⁶ Михайловський В. Спитко з Мельштина – володар Західного Поділля в 1395–1399 рр. / В. Михайловський // Україна в Центральній-Східній Європі. – К. : Інститут історії НАН України, 2013. – Вип. 12–13. – С. 213.

участі францисканців¹⁷, а це підкреслює певний взаємозв'язок між родиною Оттона з Піліци та міноритами.

Окрім цього, король Казимир III теж відзначався прихильністю до Братів Менших, зокрема щодо поширення та підтримки їхніх місій на Русі. 1360 р. польський володар клопотав Інокентія VI (1352–1362) про заснування восьми францисканських монастирів, які б сприяли проповідуванню Слова Божого серед невірних¹⁸. Також 1363 р. король звернувся до папи Урбана V (1362–1370) з проханням надати привілей індульгенцій для кількох костелів, зокрема «[...] монастиря Святого Франциска цього ж ордену у Львові на землі схизматиків»¹⁹.

Отже, інспірація львівських міноритів щодо фундації костелу Святого Хреста в Галичі 1367 р. за підтримки короля Казимира III і старости Отто з Піліци не викликає вагомих сумнівів і цілком узгоджується з тогочасними політичними та релігійними реаліями.

Адресатами звернення руського намісника є воєвода Генрік, вїйт і міщани Галича. Галицький воєвода Генрік згаданий одноразово, власне у цьому документі, проте такий уряд добре відомий з джерел ще від часів правління Рюриковичів аж до утвердження Ягеллонів²⁰. Так, окрім Генріка, з актів відомі й галицькі воєводи – Страла/Стшала з Рокіця (*Strala de Bokicz / Kokicz palatino Haliciens*) 1372 р.²¹, Міклош

¹⁷ Karczewski D. Franciszkanie w monarchii Piastów i Jagiellonów w średniowieczu. Powstanie – rozwój – organizacja wewnętrzna / D. Karczewski. – Kraków : Wyd-wo AVALON, 2013. – S. 351–352.

¹⁸ Abraham W. Powstanie organizacji kościoła łacińskiego na Rusi / W. Abraham. – Lwów : Nakładem Towarzystwa dla popierania nauki polskiej, 1904. – Т. 1. – S. 374–376.

¹⁹ Bullarium Poloniae / [ediderunt et curaverunt I. Sułkowska-Kuraś et St. Kuraś]. – Romae : PAN ; IH ; KUL, 1985. – Т. 2 : 1342–1378. – S. 201; Abraham W. Op. cit. – S. 377.

²⁰ Грушевський М. Історія України-Руси / М. Грушевський. – Львів : Накладом Наукового Товариства імені Шевченка, 1905. – Т. V : Суспільно-політичний і церковний устрій і відносини в Українсько-руських землях XIV–XVII в. – С. 307–308; Liske X. Kilka uwag o sądownictwie czerwonoruskiem / X. Liske // Kwartalnik historyczny. – Lwów, 1888. – Т. 2. – S. 390–392; Sperka J. Otoczenie Władysława Opłczyka. – S. 73–74.

²¹ Zbiór dokumentów małopolskich / [wyd. St. Kuraś]. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków : Zakład Narodowy imienia Ossolińskich; Wyd-wo Polskiej Akademii Nauk, 1962. – Cz. 1 : Dokumenty z lat 1257–1420. – S. 179; Sperka J. Początki osadnictwa gycerstwa śląskiego na Rusi Czerwonej / J. Sperka // Княжа доба: історія і культура / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України ; [відп. ред. Л. Войтович]. – Львів, 2010. – Вип. 3. – С. 282.

Олександрович (*передь паном Микловшемь Олександровичемь воеводою львовьскимь и галицькимь*) 1382 р.²², Тома, прозваний Бешано (*Thoma dicto Beszano Woywode (de) Hal(icz)*), 1384 р.²³, Бенедикт (*Benedictus woyeuoda Haliciensis*) 1387 р.²⁴.

Важливо, що за умовної польської адміністрації на Русі впродовж 1349–1370 і 1371–1378 рр. у латинській канцелярії термін «воевода» позначався «*palatinus*», натомість у період прямого угорського підпорядкування 1378–1387 рр. – слов'янізованою, відомою в Угорщині з 1199 р.²⁵ формою «*woywode / woyeuoda*». Під таким ракурсом наукового порівняння постать галицького воеводи Генріка виглядає цілком історичною, адже уряд «*palatino*» відповідає термінології часів Казимира III й Владислава Опольського (бл. 1340–1401).

На відміну від галицького воеводи, ім'я місцевого вїйта в листі не названо. Однак з джерел відомо, що галицькі міські управителі підтримували францисканські конвенти Святого Хреста й Святого Станіслава. Так, 1422 р. вїйт Галича Микола з Блюдників разом зі своєю дружиною Барбарою надав міноритам у місті шість дерев'яних будинків, два дворища в с. Залукві та десятину від снопів с. Блюдників. Брати Менші зобов'язалися тричі на тиждень відправляти месу за жертводавця та його сім'ю²⁶. 1637 р. галицький вїйт Габріель Куличковський заповів 500 флоринів для обителі Святого Станіслава, а його кузина Анна Куличковська – 200 флоринів для конвенту Святого

²² Sperka J. Otoczenie Władysława Opolczyka. – S. 312, 340, 415 dok. 4.; Ejsdem. Początki osadnictwa. – S. 290.

²³ Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernadyńskiego we Lwowie / W skutek fundacyi śp. Aleksandra hr. Stadnickiego wydane staraniem Galicyjskiego wydziału krajowego. – we Lwowie: Główny skład w księgarni Seyfartha i Czajkowskiego z drukarni narodowej W. Manieckiego, 1870. – T. 2. – S. 19.

²⁴ Monumenta Mediae Aevi Historica. Res gestas Poloniae illustrantia / [coll. et opera A. Prochaska]. – Cracoviae: Sumptibus Academiae Literarum Cracoviensis, 1882. – T. 6: Codicem epistolarem Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae 1376–1430. – P. 13.

²⁵ Волощук М. Назв. праця. – С. 128.

²⁶ Центральний державний історичний архів Львова. Ф. 5 (Галицький гродський суд, м. Галич, Галицької землі, Руського воеводства 1512–1784 рр.). – Оп. 1. – Спр. 121. – Арк. 111–113; Archiwum OO. Franciszkanów w Krakowie. Alojzy Karwacki Sygn. E-I-8. – S. 38 (344); Pelenski J. Halicz w dziejach sztuki średniowiecznej. – S. 190, 206–207.

Хреста²⁷. Серед жертводавців галицьких міноритів занотовані міщанин Козьолек 1646 р., міщанин Федір Онушкевич 1667 р., міський райця Микола Козелек 1668 р., міщанин Івась Галала 1722 р., вїйт Франциск Островський 1739 р.²⁸.

Схоже, традиція міщанських фундацій Братів Менших у Галичі існувала впродовж XV—XVIII ст., а її коріння, очевидно, сягало документа 1367 р., за яким руський староста Отто від імені короля зобов'язав галицьку міську управу в особі вїйта й міщан підтримувати францисканців.

Підсумовуючи вищенаведені історичні свідчення, ми припускаємо, що лист від 30 листопада 1367 р. був реальним витвором канцелярії руського старости Отто з Піліци. Проаналізовані текст і зміст документа не викликають жодних історичних суперечностей щодо хронології чи термінології, а також цілком відповідають суспільно-політичній і релігійній ситуації в Галицькій землі 50—60-х років XIV ст.

Отже, згадка в листі про галицького вїйта підтверджує, що міська громада Галича станом на кінець 1367 р. використовувала маґдебурзьке право або деякі його елементи. Такий привілей для міста могли надати представники династії Романовичів або польський король Казимир III. Однак за браком джерел чіткіше датування першої локації Галича на німецькому праві залишається відкритим.

Додаток А

**Лист руського старости Отто з Піліци,
адресований воєводі Генрікові, вїйтові і міщанам у Галичі**

Публікація о. А. Петрушевича (Петрушевичъ А. О соборной Богородичной церкви и святителѣхъ въ Галичѣ / А. Петрушевичъ // Галицькій историческій сборникъ издаваемый обществомъ Галицко-русской Матицы. — Львовъ : Напечатано въ Типографіи Института Ставропигійскаго, 1860. — Вып. 3. — Ч. 22. — С. LXXIII—LXXIV).

Otto Capitaneus Russiae, Henrico Palatino, Advocato et caeteris civibus in Halicz salute cum favore benevolo. Devotio fratrum Minorum Ordinis S.

²⁷ Archiwum OO. Franciszkanów w Krakowie. Alojzy Karwacki Sygn. E-I-8. — S. 58 (362).

²⁸ Ibidem. — S. 63—64, 80, 94 (367—368, 383—384, 397).

Francisci Conventus Lemburgensis Nobis supplicabat humillime, ut eis basilicam seu Ecclesiam aedificandi in Halicz daremus licentiam. Verum quia ipsi sunt de quibus dicitur, quam speciosi pedes evangelizantium bona, praedicantium pecem; et etiam ex voto intendat, uti percepimus Signi S. crucis inibi aedificare basilicam: nos eorum piis acclamati petitionibus eis praesentibus damus affectuose autoritate Domini Regis Poloniae aedificandi ecclesiam. Vobis et cuilibet seriose vero injurgimus nihilominus mandates, quatenus eis locum, quem elegerint ad construendum, exhibere debeatis, si quispiam quoad absit, eos niteretur impedire seriose correctionis legitima debetis autoritate praefati Domini Regis ac nostra occurere salubres elemosinas vestras, prout alicui vestrum facultas suppetit, largientes ob salutem animarum vestrarum ac etiam progenitorum vestrorum. Datum Lemburgiae in die Sancti Andrea Apostoli sub A.D. 1367. Locus sigilli appensi. Leopoli anno 1780 Fasc. 314. № 713. oblatuatum hocce privilegium.

Andrii Stasiuk (Ivano-Frankivsk – Halych, Ukraine)

Magdeburg law in Halych: to the 650th anniversary of the first mention of urban law

The article analyzes the first written mention of Magdeburg law in Halych along with the foundation of the local convent of the Minorities. The order of the Rus elder Otto from Pilitsa, sent in 1367 to the elder from Halych, emphasizes that the city was using German model of self-government. However, the document of the Rus royal governor requires detailed critical study and verification.

Key words: *Halych, Franciscans, Magdeburg law, Rus, suburban.*